

Поняття "економічна система" у вузькому значенні розглядає економіку як відносно самостійну сферу суспільної діяльності. Проте не настільки самостійну, щоб при побудові її моделі не можна було використати базові поняття суспільно-гуманітарних наук в їх системній інтерпретації. Долаючи найбільший недолік економічної науки з моменту її відокремлення як самостійної галузі знань – пристрасть до матеріальних продуктів та грошей, модель описує механізм економічної діяльності людини і суспільства, насамперед, як інформаційно-духовний процес, який в матеріальних продуктах і грошах об'єктивують економічні суб'єкти – головна рушійна сила економічних процесів.

Базова модель економічної системи дає змогу конкретизувати стосовно економіки основні поняття, які описують людину і суспільство, одночасно фіксуючи головні категорії економічної науки в її екогномологічному вимірі, а обґрунтоване нами широке і вузьке розуміння суті інтегруючого поняття "економічна система" в їх взаємозв'язку є, на наш погляд, парадигмальною основою перебудови всього категоріального апарату економічної науки на основі гуманістичного синтезу сучасних економічних доктрин (неокласичної, кейнсіанської, інституціональної, соціалістичної), інтеграції її у систему наук на системно-синергетичних принципах глобалізації та універсумізації людського розвитку.

Література

1. Введение в философию (ред. Фролов И.Т.). – М.: Политиздат. – 1989, ч. 2. – 639 с.
2. Гудінг Д., Леннокс Д. Світогляд. – К.: Наука, 2003. – 364 с.
3. Дарендофф Р. Економічні можливості, громадянське суспільство та політична свобода: переосмислення суспільного розвитку// Соціальна доктрина Церкви: Зб. статей. – Львів: Свічадо, 1998. – С. 127-142.
4. Лиско Л. Економічні системи: Людський вимір. – Львів: Панорама, 2003. – 286 с.
5. Оліферчук В. Основні аспекти формування екологічного мислення/ Екологізація економіки як інструмент сталого розвитку в умовах конкурентного середовища: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів: НЛТУУ, 2005. – С. 236-242.
6. Печчеи А. Человеческие качества: Перев. с англ. – М.: Прогресс. – 1985. – 312 с.
7. Соціальна доктрина Церкви. – Львів: Свічадо, 1998. – 299 с.
8. Тарасевич В. Постнеокласична наука та економічна теорія// Економіка України. – 2004, № 2. – С. 60-67.
9. Etzioni A. The Moral Dimension. Toward a New Economics, N.Y.: The Free Press, 1988. – 314 с.

УДК 338.246:502.34

*Проф. І.М. Синякевич, д-р екон. наук;
доц. В.З. Холявка, канд. екон. наук – НЛТУ України*

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ПОДОЛАННЯ ЕКОЛОГІЧНИХ ЗАГРОЗ І ЗМІЦНЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Обґрунтовано об'єктивну необхідність екологізації суспільного розвитку в рамках екологічної, економічної, соціальної та духовної сфер. Концепція екологізації суспільного розвитку передбачає екологізацію економічної, соціальної політики і духовного відродження та зміцнення інструментів екологічної політики.

Ключові слова: екологізація, екологічні загрози, екологічна безпека, екологічна сфера, економічна сфера, соціальна сфера, духовна сфера, інструменти екологічної політики, принципи екологізації.

Prof. I.M. Synyakevych; doc. V.Z. Kholiyavka – NUFWT of Ukraine

Ecologization as a means of overcoming ecological threats and strengthening ecological safety

The objective necessity of social development ecologization is substantiated within the frame-work of ecological, social and spiritual spheres. The conception of social development ecologization foresees ecologization of ecological, social policies, spiritual regeneration policy and strengthening means of ecological policy.

Keywords: ecologization, ecological threat, ecological safety, ecological sphere, social sphere, spiritual sphere, means of ecological policy, ecologization principles.

Еколого-економічні проблеми подолання екологічних загроз

Екологічними загрозами автори вважають сукупність екологічних, економічних і соціальних чинників, які прямим або непрямим чином можуть призвести до дестабілізації екологічних систем, а відповідно негативно вплинути на суспільний розвиток. За походженням екологічні загрози бувають земного або космічного походження. Екологічні загрози земного походження пов'язані з антропогенною діяльністю і природними чинниками земного походження. Екологічні загрози космічного походження пов'язані з природними процесами, що відбуваються у космосі (за рамками Землі та земної біосфери). Впливи останніх на земну цивілізацію ще недостатньо глибоко вивчені, але вони заслуговують уваги (особливо процеси, що пов'язані з пульсацією космічних систем [1]).

Основні екологічні загрози, взаємозв'язки між ними та їх впливи на суспільний розвиток характеризує рис. 1.

Глобальні екологічні загрози антропогенного походження можна розділити на дві групи, які відображатимуть прямі і потенційні екологічні загрози. Прямі глобальні екологічні загрози безпосередньо пов'язані з негативними впливами антропогенної діяльності на екосистеми Землі. Потенційні глобальні екологічні загрози пов'язані з антропогенною діяльністю, яка за певних обставин може трансформуватися у пряму глобальну екологічну загрозу. Так, руйнація атомних електростанцій внаслідок впливу антропогенних або природних чинників може призвести до руйнації екосистем з негативними регіональними, а то і глобальними (це добре проглядається на прикладі Чорнобильської атомної катастрофи) наслідками.

Суспільне виробництво стає більш екологічно небезпечним у зв'язку із зростанням кількості об'єктів антропогенної діяльності, що становлять потенційну екологічну загрозу. Сучасні атомні зброя, електростанції та двигуни, а також бактеріологічна й хімічна зброя стали об'єктами великої потенційної екологічної загрози, оскільки їх руйнація призводить до масштабних екологічних катастроф, кількість яких динамічно зростає. Так, якщо кількість катастроф планетарного масштабу у 50-х роках двадцятого століття досягла 20, то у 70-х – 47, а у 90-х – 86 [2].

Потенційні наслідки техногенних екологічних катастроф добре прослідковуються на прикладі територій, на яких проводилося випробовування атомної зброї, Чорнобильської катастрофи, танкерних транспортних засобів тощо. Тож не дарма ряд промислово розвинутих країн з метою зміцнення еко-

логічної безпеки приступили до демонтажу екологічно небезпечних об'єктів. Так, Німеччина приступила до закриття деяких атомних електростанцій, а США – до ліквідації дамб [3].

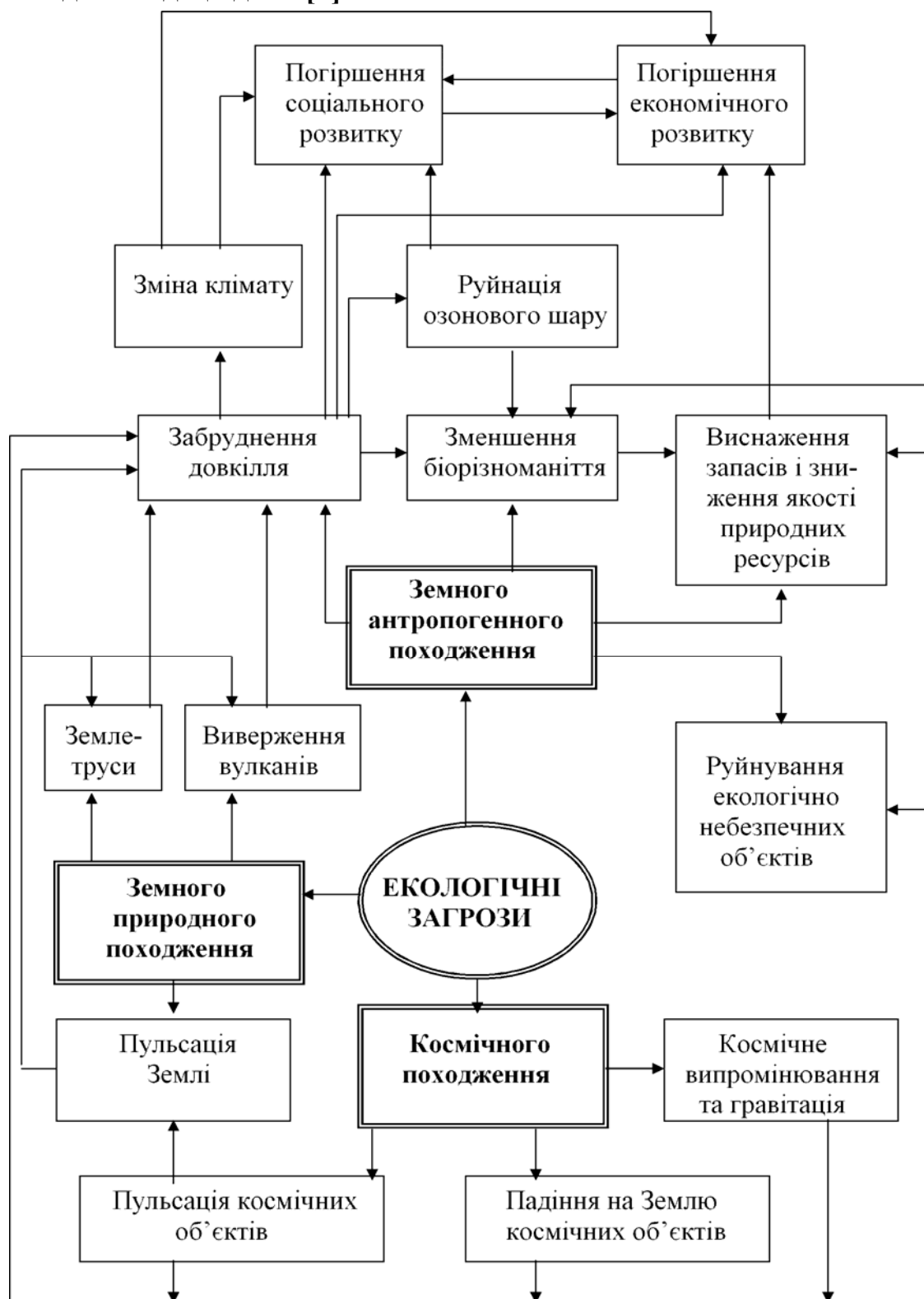

Рис. 1. Екологічні загрози, взаємозв'язок між ними і їх вплив на суспільний розвиток

В Україні таку загрозу становлять атомні електростанції, потужності яких нарощуються, каскад гідроелектростанцій на Дніпрі, сміттєзвалища екологічно небезпечних відходів виробництва та багато інших об'єктів, наявність яких свідчить про незадовільний стан національної екологічної безпеки.

Частішими стали випадки завезення на територію України екологічно небезпечних відходів з метою їх промислової переробки. Все це свідчить про об'єктивну необхідність інвентаризації екологічно небезпечних об'єктів.

Екологічну загрозу становить продукція з генетично модифікованих організмів (GMS – genetically modified organisms), оскільки її вплив на людський організм недостатньо глибоко вивчений. У зв'язку з цим, законодавство багатьох країн передбачає суворі обмеження щодо імпорту продукції з GMS.

Динамічне зростання екологічних загроз у кінці двадцятого століття підтверджується чисельними науковими працями. Вони призвели до руйнації довкілля, зменшення біорізноманіття, небажаних кліматичних змін, сповільнення темпів економічного і соціального розвитку [2-10].

Динамічна руйнація довкілля під впливом деструктивної антропогенної діяльності дала підставу відомому енвайроеконومیстові Герману Дейлі зробити такий висновок: "Дуже ймовірно, що ми вступаємо в еру, коли зростання збільшує екологічні й соціальні витрати швидше, ніж воно збільшує блага виробництва. Зростання, яке нарощує витрати більше, ніж воно збільшує блага, є неекономічним зростанням, і його необхідно так і називати" [4, с. 180]. Ця нова ера, що характеризується негативними тенденціями в розвитку земної цивілізації, свідчить про об'єктивну необхідність екологізації суспільного життя.

Екологізація суспільного розвитку як об'єктивна необхідність

Терміни екологічність, екологізація, екологічні загрози, екологічна безпека не так давно використовуються в національній еколого-економічній літературі. Серед них особливої популярності набрав термін екологізація, що не так давно був малопоширеним.

У підручнику "Екологічне управління" екологізація розглядається як "процес проникнення ідей, знань, законів екології, екологічного мислення в ніші сфери науки, виробництва, в життєдіяльність суспільства, держави" [11, с. 240]. Це проникнення, на думку авторів підручника, має здійснюватися за допомогою системи управління, яка функціонуватиме "на основі екологічного імперативу, тобто обов'язкової вимоги збереження, відновлення до рівня природної продуктивності деградованих екосистем, а також формування нової етичної системи існування людини як частини земної біосистеми" [11, с. 88].

Здебільшого у наукових роботах процес екологізації, головним чином, пов'язується з виробничо-господарською діяльністю, спрямованою на оздоровлення довкілля. Поза увагою, як правило, залишаються інструменти, за допомогою яких можна досягнути оздоровлення довкілля.

Варто звернути увагу на тлумачення суті процесу екологізації проф. В.С. Кравцівим "Ключова ідея екологізації, – пише він, – полягає в тому, щоб перетворити екологічні вироби та послуги у вигідні для національної економіки товари. Вона здійснюється через систему організаційних заходів та інноваційних процесів, реструктуризацію сфери попиту, технологічну конверсію, раціоналізацію природокористування, трансформацію природоохоронної діяльності" [12, с. 101]. Що важливо, автор вказує на деякі інструменти, під впливом яких екологізація економіки може розвиватися [12, с. 102]. Стратегічними цілями екологічної політики він вбачає екологізацію виробництва, екологізацію свідомості населення та екологізацію управління [12, с. 98].

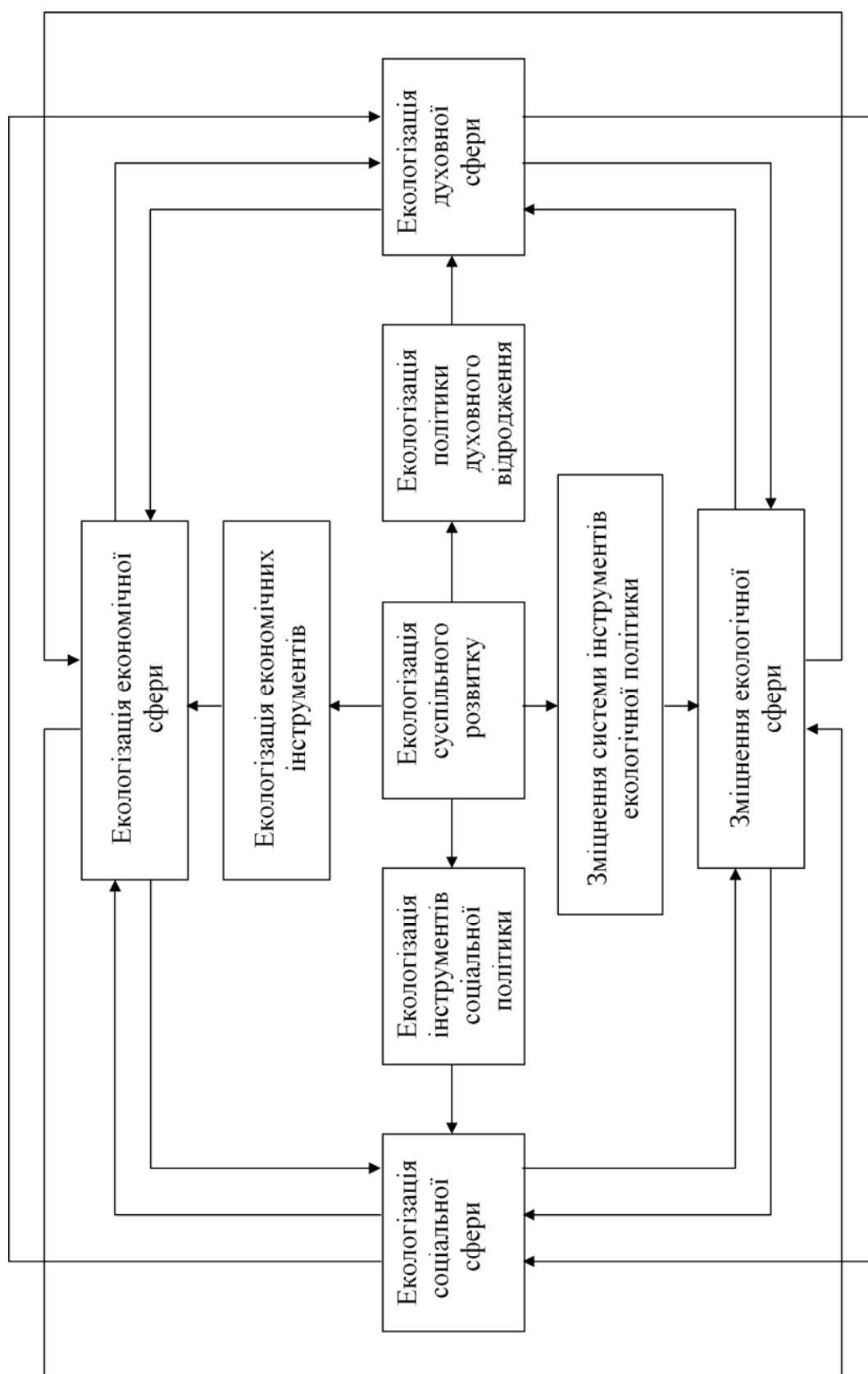

Рис. 2. Концепція екологізації суспільного розвитку

У наукових роботах проф. І.М. Синякевича проблеми екологізації суспільного розвитку розглянуто в рамках економічної, екологічної, соціальної та духовної сфер як процес, що забезпечує поступ земної цивілізації у напрямку до сталого екологічно збалансованого розвитку [5].

Об'єктивна необхідність зміцнення екологічної безпеки та екологізації розвитку відобразилась у чинному законодавстві України. Так, у Конституції

України (стаття 16) записано: "Забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу, збереження генфонду Українського народу є обов'язком держави" [13]. Тобто, Україна повинна провадити політику, яка б сприяла оздоровленню довкілля.

У Законі України "Про охорону навколишнього природного середовища" (стаття 3) серед основних принципів охорони навколишнього природного середовища розглядається принцип екологізації матеріального виробництва [14]. На основі аналізу наукових робіт з проблеми дослідження [2-12, 15-17] ми розробили концепцію екологізації суспільного розвитку (рис. 2, 3).

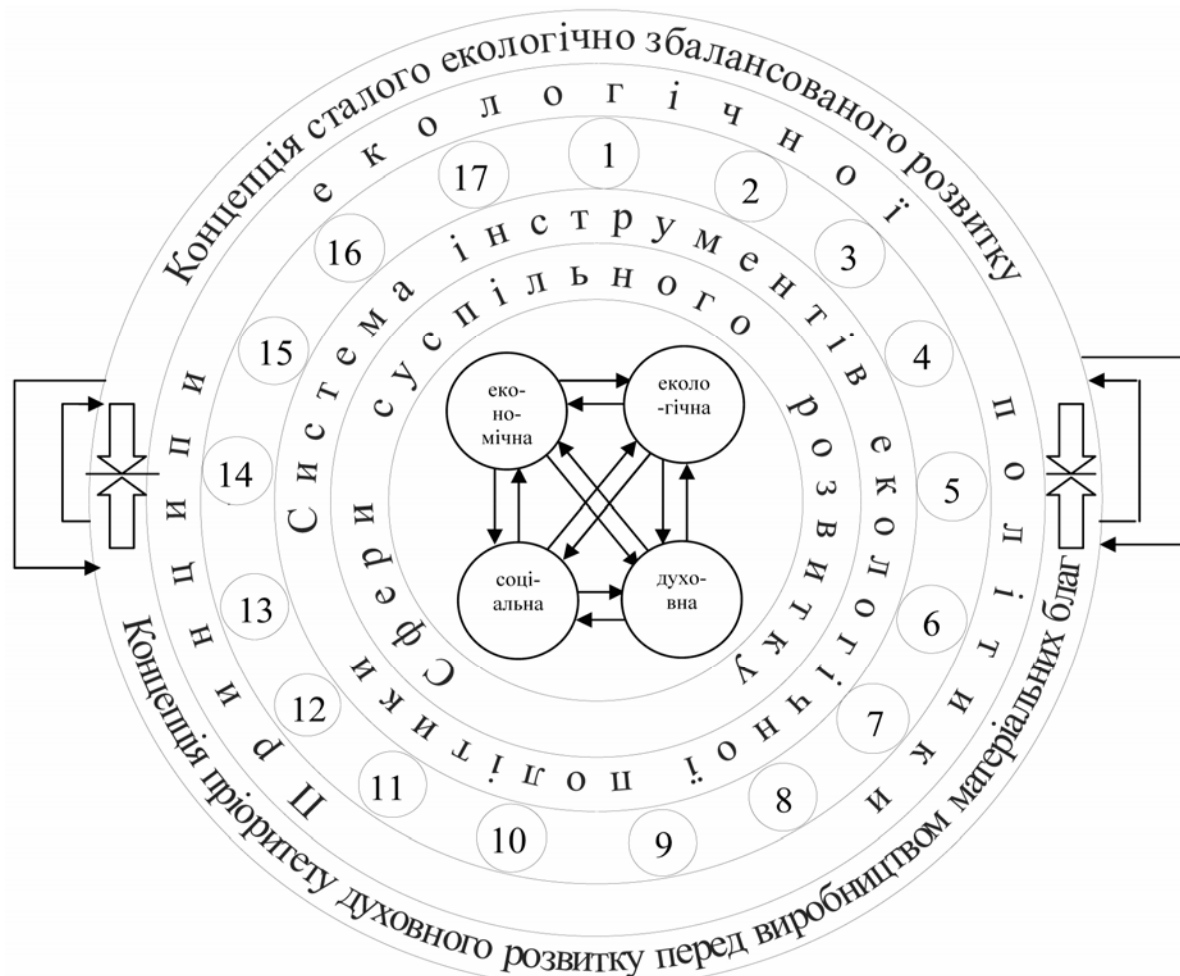

Рис. 3. Концепція екологічної політики як протидія викликам XXI ст.

Пропонована в цій роботі концепція екологізації суспільного розвитку базується на таких постулатах:

- духовний розвиток повинен превалювати над виробництвом матеріальних благ [5];
- екологізація суспільного розвитку повинна охоплювати всі сфери людської діяльності (економічну, екологічну, соціальну, духовну);
- екологізація суспільного розвитку повинна здійснюватися в рамках екологічної політики, яка базується на принципах, що показано на рис. 3 та реалізується за допомогою ефективної системи інструментів [5, 6];
- екологізація суспільного розвитку повинна привести до трансформації економічних інструментів в інструменти екологічної політики [6];

- екологізація суспільного розвитку, яка буде розвиватися під впливом ефективних інструментів екологічної політики, повинна усунути глобальні екологічні загрози і зміцнити екологічну безпеку та привести до духовного оздоровлення земної цивілізації;
- екологізація суспільного розвитку повинна передбачати обмеження щодо: обсягів шкідливих викидів у довкілля; добування корисних копалин; відтворення і використання тваринних і рослинних ресурсів; користування об'єктами природи; виробництва і споживання матеріальних благ; створення об'єктів, що становлять потенційну екологічну загрозу; чисельності населення. Крім того, вона повинна передбачати заборону наукової діяльності, яка може призвести до зростання екологічних загроз та погіршення екологічної безпеки. Не менш важливим є обмеження діяльності, яка призводить до деградації духовної сфери [6].

Умовні позначення:

- 1 – принцип "забрудник платить";
- 2 – принцип трансформування зовнішніх негативних екологічних ефектів в екологічні витрати;
- 3 – принцип екологічної передбачливості;
- 4 – принцип пріоритетності екологічної безпеки;
- 5 – принцип гарантування екологічно безпечного середовища для проживання;
- 6 – принцип екологічної відповідальності;
- 7 – принцип Хартвіка;
- 8 – принцип дотримання стандартів з навколишнього середовища проживання;
- 9 – принцип субординації (децентралізації);
- 10 – принцип стимулювання продукування позитивних зовнішніх екологічних ефектів;
- 11 – принцип збереження біологічного та генетичного різноманіття;
- 12 – принцип збереження цілісності глобальної біосистеми;
- 13 – принцип спільної, але диференційованої відповідальності;
- 14 – принцип використання тільки економічно доступних природних ресурсів;
- 15 – принцип однаково справедливої екологічної політики щодо відтворення і використання поновлюваних природних ресурсів різних форм власності;
- 16 – принцип прозорості екологічної політики;
- 17 – принцип збереження екологічної культурної спадщини.

Висновок

1. Екологізація суспільного розвитку – це динамічний процес, спрямований на комплексне оздоровлення екологічної, економічної, соціальної і духовної сфер суспільної діяльності.
2. Екологізація суспільного розвитку повинна привести до зменшення антропогенного навантаження на екологічну сферу. Вона буде розвиватися під впливом ефективних інструментів екологічної політики. Це пов'язана з обмеженням виробництва і споживання матеріальних благ. Є інструментом втілення в життя концепції, яка передбачає пріоритет духовного розвитку над виробництвом матеріальних благ.
3. Сучасна енвайроєкономічна наука робить тільки перші кроки щодо удосконалення методів екологізації економічної діяльності. Основна мета цього процесу – зробити економічну діяльність екологічно безпечною.

Література

1. Радьо Т.В. Динаміка Землі та глобальні екологічні проблеми. – К.: Основа, 2003. – 256 с.
2. Стан світу 2002/ Пер. з англ. К. Флавін, Г. Френч, Г. Гарднер та ін. – К.: Інтелсфера, 2002. – 289 с.

3. **Васюта О.А.** Проблеми екологічної стратегії України в контексті глобального розвитку. – Тернопіль: Гал-Друк, 2001. – 600 с.
4. **Герман Дейлі.** Поза зростанням. Економічна теорія сталого розвитку. – К.: Інтел-сфера, 2002. – 312 с.
5. **Синякевич І.** Екологізація розвитку: об'єктивна необхідність, методи, пріоритети// Економіка України. – 2004, № 1. – С. 57-63.
6. **Синякевич І.** Інструменти екополітики: теорія і практика. – Львів: ЗУКЦ, 2003. – 188 с.
7. **Гринів Л.С.** Екологічно збалансована економіка: проблеми теорії. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 240 с.
8. **Галушкина Т.П.** Экономические инструменты экологического менеджмента (теория и практика). – Одесса: Ин-т проблем рынка и экономических исследований НАН Украины, 2005. – 280 с.
9. **Лукьянчиков Н.Н., Потравный И.М.** Экономика и организация природопользования: Учебник. Второе издание. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 454 с.
10. **Стратегія екологічної безпеки (регіональний контекст)/** Під ред. М.І. Долішнього, В.С. Кравціва. – Львів: Ін-т регіональної економіки НАН України, 1999. – 243 с.
11. **Екологічне управління.** – К.: Либідь, 2004. – 430 с.
12. **Кравців В.С., Фурдичко О.І.** Регіональна екологічна політика в умовах перехідного періоду: досвід Львівської області// Регіональна політика: методологія, методи, практика. – Львів: ІРД НАН України, 2001. – С. 103-116.
13. **Конституція України.** Прийнято на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К.: Українська правнича фундація, 1996. – 63 с.
14. **Закон України "Про охорону навколишнього природного середовища"**// Довідник з питань економіки та фінансування природокористування і природоохоронної діяльності. – К.: Вид-во "Геопринт", 2000. – С. 33-38.
15. **І. Синякевич, Олійник О.** Методи екологізації податкової системи// Фінанси України. – 2002, № 1. – С. 28-33.
16. **Масловська Л.Ц.** Екологізація суспільних відносин та вдосконалення управління сталим регіональним розвитком// Регіональна економіка. – 2003, № 1. – С. 62-68.
17. **Иманов Н.М.** Экологизация экономических категорий// Вестник МГУ: Серия экономическая. – 1989, № 6. – С. 5-14.

УДК 504.03.38.53 *Доц. Л.Д. Загвойська, канд. екон. наук – НЛТУ України*

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ЕКОЛОГІЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Розглянуто загальнонауковий контекст еволюції економічної теорії та породжені цією еволюцією зміни теорії та методології економічної науки, які знайшли свій вияв у парадигмі екологічної економіки. Сформульовано предмет і об'єкт екологічної економіки, окреслено пріоритетні напрямки її наукових досліджень.

Ключові слова: екологічна економіка, постнекласична парадигма, людинорозмірна система, синергетика.

Doc. L.D. Zahvoyska – NUFWT of Ukraine

Recent trends of ecological economics investigations department of ecological economics

Paper deals with shift of economic paradigm. General scientific background of dominant economic theory and its methodology evolution is considered. Ecological economics as a reaction on a challenge sent by postnonclassical scientific paradigm is presented as a more robust and fruitful approach, which provides us with a sharp insight into nature of uneconomic growth and following environmental problems. Scope, methodology, basic model and priority tasks of ecological economics are highlighted.

Keywords: ecological economics, postnonclassical paradigm, human measured system, synergy.